újabb magyar kiadásban a főleg a dokumentum bevezetőjében és első fejezetében (de itt-ott később is) előforduló hibákat, a szerkesztőnek szánt megjegyzést, elírásokat érdemes lesz majd javítani.

Összességében elmondhatjuk, hogy nemcsak forrásműként üdvözölhetjük e dokumentumot, hanem új szemléletmód hírnökeként és munkálójaként is, olyan segédeszközként, amely az egész Bibliát egységben látva, régi (mivel merít az egyházatyák holisztikus módszeréből) és egyben új olvasási módot szorgalmaz és segít (mivel felülemelkedik a történeti-kritikai módszer korlátain), azt a „hiteles olvasási folyamat"-ot, amelyről hangsúlyozza, hogy „a komplexitás felvállalásának képességében valósul meg, az elkötelezettségtől való félelem nélkül, valamint anélkül, hogy úgy tennénk, mintha megértettük volna Isten egész csodálatos működését" (347.). A szöveget Dlabig Ágnes és Martos Levente Balázs értő fordításában vehetjük kézbe, és külön öröm számunkra, magyar olvasók számára, hogy Martos Levente Balázs nemcsak fordítója, hanem (társ) szerzője is e gazdag, nagy jelentőségű dokumentumnak.

Tóth Beáta

Michael Casey: Szent olvasás – A lectio divina ősi művészete

Szent Mauríciusz Monostor – L'Harmattan, Bakonybél – Budapest, 2022.
(ford. Horváth Sarolta)

A bakonybéli Szent Mauríciusz Monostor és a L'Harmattan Könyvkiadó sorozatában kiváló magyar fordításban nemrég megjelent írás a keresztény élet egyik központi alappillérével, a szentírásolvasással foglalkozik. A könyv szerzője, Michael Casey az ausztrál tarrawarrai trappista közösség tagja. 2019-ben Pannonhalmán tartott lelkigyakorlatának anyagából született az első magyarul is olvasható írása: *Sem rabszolgák, sem gyermekek. A szerzetesség ma* (Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2019). 2021-ben még két műve jelent meg magyar nyelven: *Az örök életre vezető út* (Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2021), valamint az *Idegenek a város szemében. Elmélkedések a benedeki Regula eszméiről és értékeiről* (L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2021). A szent olvasás *(lectio divina)* mint téma nem meglepő egy olyan embertől, akinek – monasztikus szerzetesként – életeleme a Szentírással való élő kapcsolat, mely „vezérfonal az élethez, Isten megtalálásának eszköze" (10.).

A szerző célja, melyet maga fogalmaz meg a könyv elején, egyfajta hiánypótlás. Írását nagyobb terjedelmű, összefoglaló, rendszerezett és részletes „továbbképző" anyagnak szánja elsősorban azok számára, akik a *lectio divinát* már hosszú ideje gyakorolják, mégis további előrehaladásra vágynak. Mivel azonban egészen az alapokig megy vissza – mind történetileg, mind a lelkiség terén –, úgy gondolom, azok számára is bőséges segítséget nyújt, akik még kezdők ezen a téren.

A Szentírás olvasásának ezen módját nem úgy ajánlja, mint az élet és az imádság egyetlen útját, de mint a benedeki Regulát követő szerzetes, jó szívvel és a tapasztalat meggyőző erejével tárja fel olvasói előtt ennek az ősi hagyománynak a gazdagságát, mely biztos útnak bizonyul az Isten felé. Gyakorlatias meglátásai, valamint a saját tapasztalatából is megismert nehézségek bátorságot és lendületet adnak a valódi szemlélődésre eljutni vágyóknak.

Az öt nagyobb fejezetből álló könyv közvetlen stílusban, aprólékosan és megfontoltan van kidolgozva. Az első fejezetben a szerző feltárja előttünk a *lectio divina* lelkületét, hogy miként közeledjünk Isten szavához. Felhívja figyelmünket arra, hogy a Szentírás egyes könyveit mindig a maguk egészében kell tekintenünk

és az egész kinyilatkoztatás teljes összefüggésében, nehogy a szubjektivizmus csapdájába essünk. Inkább engedjük, hogy maga a szöveg szóljon hozzánk. Isten nem mindig úgy és nem mindig azt mondja nekünk, amit várunk. Elgondolkodtató, ahogyan megemlíti a Szentírás olvasásának egy-egy előszeretettel gyakorolt formáját, amikor például úgy használjuk Isten szavát, mint „elsősegélydobozt", vagy „legelészünk" a szövegben. Majd hűségre és állhatatosságra hív, mely elengedhetetlen a *lectio divina* művészetéhez akkor is, ha sok nehezítő tényezővel találkozunk. Ezek megnevezésével és a felkínált megoldási javaslatokkal is segítségünkre szeretne lenni. Megemlíti mindazokat a mindennapi élet adta apró, valamint a jelen társadalmi jelenségek okozta komolyabb nehezítő tényezőket, mint például az időhiány vagy a szavak (információk) áradata, az elektronikus világ, melyek mind növelik felszínességünket. Továbbá meghív bennünket arra, hogy tisztelettel forduljunk a Szentírás felé. Ez azt jelenti, hogy komolyan vesszük az olvasását idő, hely, bizonyos formák segítségével, valamint tiszteletben tartjuk az előttünk álló szöveget, vagyis a lehető legkevesebb előítélettel hallgatjuk, szívünkben forgatjuk a szavakat, és igyekszünk a felismert jót gyakorlattá váltani. Ha úgy fogadjuk Isten szavát, mint tükröt, „amelyben láthatóvá válik saját lelkünk működése" – Szent Atanáz szavait idézve –, akkor megszületik bennünk az úgynevezett töredelem, amikor „egész lényünk rezdül arra a vigasztalásra és kihívásra, hogy Isten olyan mély szinten szól hozzánk, amilyen mélységnek a létezéséről a legtöbben nem is tudnak" (57.).

A második fejezetben a *lectio* teológiai alapjait fejti ki, amelyben beszél a benedeki Krisztus iskolájáról, ahol „készek vagyunk meghallani Isten szavát, és engedjük, hogy formáljon bennünket" (64.) a követés, utánzás, hasonlóság és részesedés négy szakaszán át. Továbbá kiemeli a Szentírás és az egyház szoros összefüggését. Közös örökségről beszél, miszerint egyik sem létezhet a másik nélkül, illetve a Szentírást a maga teljességében csak az egyházban lehet helyesen olvasni és értelmezni. Felhívja figyelmünket a *lectio divina* közösségi vonatkozására, mely megóv a túlságosan egyénieskedő értelmezésektől, vagy attól, hogy a Szentírást a másik feletti uralom eszközeként használjuk. Végül a „lerövidült szó" patrisztikus fogalmával magyarázza Isten igéjének törékenységét, korlátozottságát.

A harmadik fejezetben a szerző a Szentírásban rejlő jelentés különböző szintjeit tárja fel az olvasó számára. Tudatosítja bennünk a Szentírás kimeríthetetlen gazdagságát, és hogy a megértés mindig nagyban függ a befogadó személy aktuális helyzetétől. „Ahogy növekszünk a szeretetben, egyre mélyebben értjük meg ragaszkodásunk tárgyát" (86.). Egyre mélyülő, tisztuló istenkapcsolatunk tesz bennünket képessé az egyre mélyebb szintek megértésére. A Szentírás hagyományos négyes értelmezését (szó szerinti, krisztológiai, morális, misztikus) világos egyszerűséggel kapcsolja össze a *lectio divina* folyamatának különböző lépéseivel: *lectio, meditatio, oratio, contemplatio.* Hangsúlyozza az imádságos lelkületet a *lectio divina* egész folyamatában, hiszen ez az, ami tulajdonképpen megkülönbözteti más olvasási módoktól. A valódi „eredményhez", vagyis az olvasottak átültetéséhez a gyakorlatba, talán a legfontosabb az emlékezet. Felhívja a figyelmünket azokra az akadályokra, amelyek miatt sokszor olyan kevéssé emlékezünk arra, amit olvastunk.

A könyv utolsó előtti fejezetében még inkább gyakorlati tanácsokkal látja el az olvasót. Egyfelől a *lectio divina* gyakorlati kivitelezésében ad hasznos és igen részletes útmutatást. Másfelől szelíd alázattal buzdít a kitartásra mint tapasztalt jó testvér, aki már hosszú ideje járja a *lectio divina* útját. Ugyanakkor minden esetben tiszteletben tartja az olvasó szabadságát és sajátos helyzetét. Nem

kész megoldásokat ad, ahogyan maga is megfogalmazza: „Ez a könyv átgondolásra szólít, nem receptkönyvnek készült!" (132.).

Végül az utolsó fejezetben kitér arra, hogy a Szentírás mellett más könyvek is alkalmasak lehetnek a szent olvasásra. Ilyenek például a liturgikus szövegek, egyházatyák bizonyos írásai vagy monasztikus írók művei. Ezek olvasásához is ad egy rövid útmutatást, segítséget, valamint konkrét szerzőket és szövegeket is ajánl. A könyv magyar fordítása a hazai nyelven elérhető műveket sorolja fel, ezzel is segítve az olvasót a tájékozódásban.

Nem sok hasonló részletességgel és gondossággal megírt könyvet olvashatunk magyar nyelven a *lectio divina* ősi művészetéről. Éppen ezért nagy segítséget jelenthet ez a könyv nemcsak szerzetesek, hanem mindenki számára, aki szeretne Isten szavával élő kapcsolatba kerülni, és elmélyíteni azt a *lectio divina* által.

Fejérdy Judit Mónika O.Cist.

Platón: Epinomisz

Atlantisz, Budapest, 2022. (ford. Brunner Ákos)

Az utóbbi évtizedekben hazai klasszikafilológiánk egyik legfigyelemreméltóbb vállalkozása Platón műveinek kommentált összkiadása. 1998-tól jelenik meg az Atlantisz Könyvkiadó gondozásában. A sorozat legújabb kötete a *A Törvényekhez írott függelék*, görögül *Epinomisz* címet viseli. Mivel az Európa Kiadónál 1984-ben megjelent háromkötetes Platón-kiadás e művet nem tartalmazza, megjelenése mindenképp üdvözlendő. A fordítás, valamint az utószó Brunner Ákos munkája, a szerkezeti vázlat Bárány Istváné. A hasznos kísérőjegyzetekről közösen gondoskodtak. A fordítást nyelvi és szakmai szempontból Bárány István és Horváth Judit ellenőrizték.

Az *Epinomisz*t a bölcseleti hagyomány több eltérő elnevezéssel illette. *A filozófus* a könyv témájára, a bölcselő képzésére utal. Az *Éjjeli tanács,* valamint *A Törvények tizenharmadik könyve* – akárcsak az *Epinomisz* – a *Törvények*kel *(Nomoi)* való összefüggést jelzi. A dialógus ugyanis Platón e kései, befejezetlenségében is monumentális műve folytatásának adja ki magát: a korábbi szövegből ismert három beszélgetőtárs (Athéni, Kleiniasz, Megillosz) ott veszi föl a gondolatmenet fonalát, ahol az a *Törvények*ben abbamaradt. Bár a párbeszédes keret világos, a szöveg jelentős része valójában az athéni beszélgetőtárs előadása. Két nagyobb szerkezeti egység kezdetét rövid párbeszédes közjáték jelzi.

A tárgyalt fő kérdés a bölcsesség mibenléte, valamint elsajátításának módja. Szókratészhoz és Platónhoz hűen a gondolatmenet a bölcsesség és boldogság szoros kapcsolatából indul ki. Miután az Athéni kizárja a tárgyalásból az alapszükségleteket biztosító tudományokat (pl. ételkészítés, földművelés), továbbá az utánzó (művészetek), valamint védelmi tudományokat (pl. hadvezetés, orvoslás), továbbá a köznapi értelemben vett tehetséget, a keresendő bölcsességet adó tudomány előzetes fogalmaként a számok tudományát, a matematikát mint az ég ajándékát jelöli meg. A szerző szerint a bölcsességen túl az erények, mesterségek, tudományok, zenei művészetek mind-mind föltételezik a számot. Az égbolt istensége itt magát a kozmoszt jelenti – függetlenül attól, hogy az ősi mitológiai nevek közül melyikkel (Uranosz, Olümposz) nevezzük meg. A lényeges pont, hogy az ember az „atyától" (978 c) tanult meg számolni, azaz az égi körmozgások fokozatos megfigyeléséből alakította ki a szám fogalmát, majd ebből lépésenként a matematika tudományát. Látható, hogy a szerző egyszerre támaszkodik a régi mitikus elképzelésekre, egyúttal azonban észszerű megfontolásokkal kívánja meghaladni azokat. Az „atya" kétségkívül a görög